

SUKUPUOLI ARISTOTELEEN BIOLOGIASSA

Aristoteleen luonnonfilosofiset näkemykset sukupuolesta ja lisääntymisestä tunnetaan suomenkielisessä tutkimuksessa yhä huonosti. Aristoteleen laajat eläintieteelliset tutkimukset eivät ainakaan toistaiseksi sisälly hänen teostensa suomenkiksiin. Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa Aristoteleen lisääntymisbiologiasta sen sijaan on väitetty kiivaasti. Tutkijat ovat kuitenkin varsin eri mieltä siitä, mitä Aristoteles tarkalleen ottaen väittää eläintieteellisissä tutkimuksissaan ja kuinka näitä väitteitä tulisi tulkita sukupuolen näkökulmasta.

Aristoteleen biologiaan sisältyvät sukupuoli oletukset ovat saaneet paljon feminististä kritiikkiä osakseen. Aristoteleeseen liittyy ylipäänsä pinttynyt kuva perustavasti naisvihamielisenä ajattelijana, jonka väitetään esittäneen naiset miehiä järjettömämpinä tai jopa kokonaan sieluttomina olentoina.¹ On kuitenkin tärkeää tutkia huolellisesti, mitä Aristoteles todella kirjoitti sukupuolesta, missä yhteydessä, millaiseen teoriaan pohjaten ja mitä varten. Vasta sitten kun Aristoteleen argumentit todella ymmärretään osana omaa, filosofista kontekstiaan, voidaan arvioida hänen väitteittensä mahdollisesti naisvihamielisiä taustaoletuksia ja seurauksia.

Tässä artikkelissa tarkastelen Aristoteleen eläintieteellisissä tutkimuksissa esitettyä teoriaa sukupuolisuudesta ja lisääntymisestä, painottaen erityisesti näissä tutkimuksissa esiintyvää metafyyssistä käsitteistöä sekä tieteenfilosofisia huomioita. Tulkinnessani korostan myös tutkimuksessa usein vähäisemmälle huomiolle jäävää puolta Aristoteleen biologiassa, nimittäin antiikin elementtiteorian vai-

kutusta hänen ajattelussaan. Elementtiteorian mukaan aineellisen luonnon taustalla vaikuttaa neljä peruselementtiä (tuli, maa, vesi, ilma), joiden kvaliteeteiksi eli ominaisuuksiksi nimitetään kuuma, kylmä, kostea ja kuiva. Kuten jatkossa osoitan, tällä teorialla on keskeinen asema Aristoteleen ajattelussa, ja se tarjoaa kiinnostavan näkökulman hänen ajattelunsa naisvihamielisyuden tarkastelemiseen.

Aristoteleen biologian filosofisella analyysillä on nähdäkseni paljonkin tarjottavaa myös nykyiselle feministiselle keskustelulle. Tutkimuskirjallisuudessa on väitetty esimerkiksi siitä, pyrkikö Aristoteles oikeuttamaan aikansa sukupuolittuneet ennakkoluulot tieteellisen teoriansa avulla vai tekikö hän objektiivista, intressivapaata tutkimusta, jossa hän vain sattui päätyämään joihinkin (nykykannalta katsottuna vääriin) lopputuloksiin. Sophia M. Connell on tuoreessa tutkimuksessaan tuonut esiin, että tämä väittely kuitenkin turhan usein perustuu hedelmättömästi muotoiltuihin tutkimusongelmiin. Feministiset lukustrategiat ovat usein pyrkineet löytämään Aristoteleen kirjoituksista argumentteja, joita siellä ei varsinaisesti esitetä, kun taas filosofian historian tutkimuksessa sukupuoli on yhä marginaalinen tutkimusaihe, jota ”vakavien” filosofisten ongelmien tutkijoiden ei tarvitse ottaa huomioon (Connell 2016: 42–52). Sen sijaan, että väitellään Aristoteleen omista intentioista tai pyritään pelastamaan hänen maineensa länsimaisen filosofian kärkihahmona feministien syytöksiä vastaan, onkin nähdäkseni syytä tarkastella, mikä sukupuolisuuden asema on Aristoteleen teorian kokonaisuudessa ja mitä hän katsoo naaras- tai koiraspuolisuudes-

ta seuraavan. Artikkelini lopussa esitän, että Aristoteles ei kannattanut biologista reduktionismia eli ajatusta, jonka mukaan sosiaaliset tai poliittiset erot palautuisivat biologisiin eroihin. Aristoteleen käsitykset sukupuolisuuden asemasta luonnon järjestyksessä ja toisaalta luonnolliseen ja sosiaaliseen sukupuoleen liittyvien keskustelujen erillisuus auttavat pohdittaessa vastaavia kysymyksiä nykyään. Mitä hyväksymme ”luonnollisena”, biologisena selityksenä sukupuolesta? Mitä kaikkea tällaisella teorialla voidaan selittää, ja millaisille premiseille nuo selitykset pohjimmiltaan perustuvat? Mikä on yhteiskunnallisten sukupuolitettujen käytäntöjen suhde hyväksymäämme luonnontieteelliseen selitykseen? Nähdäkseni nämä ovat olennaisia kysymyksiä, jotka Aristoteleen luonnontieteellisten tutkimusten feministisen lukijan tulisi esittää. Näiden kysymysten pohtimiseksi tulee kuitenkin tutkia kriittisesti, mitä Aristoteles todella sanoo sukupuolesta ja minkälaisia metafyyysisiä ennakoedellytyksiä hänen näkemyksillään on.

MIKÄ ON SUKUPUOLISUUDEN TELOS?

Aristoteles antaa sukupuolelle huomattavan painoarvon eläintieteellisessä tuotannossaan. Osoituksena tästä toimii esimerkiksi se, että vaikka Aristoteles tekee lukuisia huomioita sukupuolesta teoksessaan ”Eläinten osat” (*De Partibus Animalium; tästä eteenpäin Part.An.*), hän ilmoittaa jättävänsä sukuelinten käsittelyn tämän tutkimuksen ulkopuolelle omistaakseen aiheelle erillisen teoksen, ”Eläinten lisääntyminen” (*De Generatione Animalium, tästä eteenpäin Gen.An.*). Lisäksi Aristoteles käsittelee sukupuolisuutta myös laajassa tutkimuksessaan ”Eläinten historia” (*Historia Animalium, tästä eteenpäin Hist.An.*). Sukupuolen keskeisestä asemasta Aristoteleen biologiassa kertoo myös se, että hänen luokittelujärjestelmänsä perustuu juuri eläinten lisääntymistapoihin. Aristoteles kritisoi esimerkiksi eläinten

luokittelua liikkumistapojen perusteella uiviin, lentäviin ja käveleviin eläimiin.² Aristoteleen biologian peruskategoriat jakautuvat sen mukaan, syntyvätkö poikaset elävinä (vivipaarinen lisääntyminen), munasta (ovipaarinen) vai toukasta (larvipaarinen; ks. esim. *Gen.An. 732b25; Hist.An. I.v. 489a34–489b15.*) Aristoteles väittää lisääntymismuotojen moninaisuuden todistavan luonnon erinomaisuudesta ja esittää, että lisääntyminen (*tēn gēnēsīn*) itsessään on koko elollisen luonnon yleisin tehtävä (*ergon*), jonka perusteella elollinen voidaan erottaa elottomasta kuten kasvi kivistä. (*Gen. An. I.xxxiii. 731a30.*) Kenties juuri tämä yleisyys perustelee lisääntymisen keskeistä asemaa Aristoteleen biologiassa, joka siis sananmukaisesti tutkii elämää (*bios*) eikä esimerkiksi ikuisia, elottomia taivaankappaleita.

Aristoteles luokittelee eläimet myös niiden luonnollisen lämpötilan (lämpimät vs. kylmät eläimet), hallitsevan elementin (esim. maa tai vesi) sekä täydellisyysasteen mukaan (korkeammat ja alhaisemmat eläinlajit). Nämä näennäisesti erilliset luokitteluperusteet yhdistyvät, sillä Aristoteleen mukaan myös erot lämpötilassa, elementeissä ja täydellisyysasteessa liittyvät lisääntymistapojen eroihin. Aristoteles väittää, että korkeammat ja lämpimämmät eläinlajit (*teleōtera kai thermōtera*) synnyttävät pidemmälle kehittyneitä jälkeläisiä (ts. jälkeläiset syntyvät elävinä). Näiden eläinlajien alapuolelle Aristoteles luokittelee muut eläinlajit, jotka ovat sekä kylmempiä että luonnostaan alhaisempia, eivätkä synnytä ”täydellisiä jälkeläisiä” (vaan esimerkiksi munia). Kaikkein alimman luokan muodostavat toukat (lat. *larvae*), jotka Aristoteleen mukaan ovat myös kaikkein kylmimpiä olentoja ja synnyttävät vain jonkinlaisia munien esiasteita, jotka kehittyvät vanhempiansa ulkopuolella. Tämän artikkelin kannalta on huomionarvoista, että Aristoteles esittää olennon sijoittuvan luonnon hierarkiassa järjestyksessä korkeammalle tasolle juuri lämpimyytensä perusteella, sillä hän nimenomaan väittää naaraan olevan luonnostaan

koirasta kylmempi. (*Gen.An.* 715b20.) Palaan myöhemmin ajatukseen siitä, kuinka Aristoteleen hierarkkinen luontokäsitys linkittyy hänen näkemyksiinsä luontaisista lämpötiloista ja sukupuolista.

Aristoteles esittää toistuvasti ”Eläinten lisääntymisessä” seuraavan määritelmän sukupuolesta: koiras ja naaras ovat lisääntymisen *arkhai*. Aristoteleen metafysiikassa *arkhē* merkitsee usein ”lähtökohtaa” tai ”elementtiä”. Lisääntymisen yhteydessä *arkhē* olisi kuitenkin luontevampaa ymmärtää ”syynä”, sillä hän selvästi käyttää käsitettä tässä merkityksessä ja nimenomaan soveltaa neljän syyn oppiaan sukupuolisuuden käsittelyyn. Vaikka Aristoteles väittää sukupuolten olevan lisääntymisen *arkhai*, ne eivät kuitenkaan ole hänen mukaansa lisääntymisen kannalta välttämättömiä. Aristoteles havainnollistaa ajatusta lukuisilla esimerkeillä suvuttomasta lisääntymisestä kasvien ja joidenkin alhaisempien eläinten, kuten amebojen, yhteydessä. Tällaisilla olennoilla ei hänen mukaansa edes voi katsoa olevan sukupuolta muuten kuin samannimisyyden eli homonymian tai analogian mielessä. (*Gen.An.* 715b20.)

Aristoteleen tuotannossa homonymia merkitsee sitä, että kahta eri asiaa kutsutaan samalla nimellä niiden välillä vallitsevan samankaltaisuuden tähden, kuten sekä kiveen maalattua silmää että ihmisen päässä olevaa näköelintä kutsutaan ”silmäksi”. Analogia puolestaan on Aristoteleen tieteenfilosofiaan kuuluva tiedon alan laajentamisen menetelmä, jota hän käyttää toistuvasti myös luonnontieteellisissä tutkimuksissaan. *Topiikassa* Aristoteles määrittelee analogian vastaavuudeksi joko tarkasteltavien asioiden välisissä suhteissa (esim. havaitsemisen kohde verrattuna tietämisen kohteeseen) tai niiden sijainneissa (esim. tyyni meri verrattuna tyyneen ilmaan; *Top.* 108a7–17). Luonnontieteellisissä tutkimuksissaan Aristoteles esittää analogian esimerkiksi kalanruotojen ja ihmisen luurangon, kasvien ja eläinten sukupuolisuuden sekä kulkautisveren ja siemennesteen välillä.

Sukupuoli ei siis Aristoteleen mukaan ole biologiselle lisääntymisfunktiolle sinänsä välttämätön, mutta hän esittää, että kaikki korkeimmat (eli toisin sanoen lämpimimmät) eläimet kuitenkin lisääntyvät suvullisesti (*Gen.An.* 730b30–35).³ Aristoteleen mukaan se, miten asiat luonnostaan ovat, johtuu joko välttämättömyydestä (*eks anankēs*) tai siitä että kyseinen asiantila on luonnon kannalta parempi (*beltion*). Korkeammat eläimet ovat siis sukupuolisesti eriytyneitä, koska tämä on luonnostaan niiden kannalta parempi.⁴

Aristoteleen näkemys biologisesta sukupuolierosta pohjautuu hänen kuuluisaan neljän syyn oppiinsa eli jaotteluun aineelliseen, muodolliseen, vaikuttavaan ja päämääräsyyn.⁵ Jos haluamme todella käsittää tutkimuskohdeitamme, meidän ei Aristoteleen mukaan tule ainoastaan tarkastella sen aineellista koostumusta, sen taustalla vaikuttavaa kausaalista prosessia eikä edes sen muotoa, joskin kaikki nämä ovat olennaisia, vaan ennen kaikkea kysymystä siitä, *mitä varten* kyseinen asia on olemassa eli mikä on sen päämäärä, *telos*. Päämäärä on Aristoteleen mukaan se, mikä on asialle luonnostaan parasta. Sukupuolisuuden luonnollinen päämäärä on Aristoteleen mukaan lisääntyminen. Toisin sanoen vaikka lisääntyminen voikin tapahtua myös ilman sukupuolta, ei voisi olla sukupuolta ilman lisääntymistehtävää. Eräässä kiinnostavassa mutta ”Eläinten lisääntymisen” kokonaisuuteen nähden poikkeuksellisessa kohdassa Aristoteles väittää, että jokaisen yksittäisen lajin (*eidos*) päämääränä on tavoitella ikuisuutta ja kuolemattomuutta. Koska laji muodostuu kuolevaisista yksilöolioista, laji voi taata jatkuvuutensa ja siten tähtyä kohti ikuisuutta vain synnyttämällä yhä uusia yksilöitä kuolevien tilalle. Näin ollen lisääntymisen *telos* tulee ymmärrettäväksi lajin päämääristä käsin. (*Gen.An.* 723a5.)⁶

On kuitenkin syytä huomata, että vaikka Aristoteles katsoo lisääntymisen olevan lajin päämäärä, tästä ei kuitenkaan seuraa, että lisääntyminen olisi lajiin kuuluvien yksilöoloi-

ANNI RAPINOJA: ÄITIMAAN ARKISTO. TYÖTOVERI: ERILAISIA MATERIAALEJA N. 70.
400 X 240 CM, KUNTSIN MODERNIN TAITEEN MUSEO, VAASA.

den ainoa tai edes korkein päämäärä. Mitä korkeammalle laji sijoittuu Aristoteleen hierarkkisessa luontokäsityksessä, sitä moninai-sempia päämääriä lajiin kuuluvilla yksilöillä voi olla. Aristoteles väittää, että kasvien tehtävä (*ergon*) on ainoastaan oman elämänsä ylläpitäminen ravinnonoton kautta sekä lajin jatkumisen takaaminen esimerkiksi siementämisen avulla. Tämä perustuu Aristoteleen ajatukseen, että kasvisielu on sielun kaikkein alhaisin osa, jonka tehtäviin kuuluvat ravinnonotto ja lisääntyminen. Kasvisielunsa ansiosta kasvit ovat elossa, kasvavat, tuottavat siemeniä ja voivat omalla yksinkertaisella tavallaan pyrkiä kukoistamaan. Kuitenkin vasta eläinsielu mahdollistaa aistimellisuuden (*aisthēsis*), liik-kumisen sekä jonkintasoisen ymmärryksen (*gnōsis*). Kaikkein korkeimmalle ymmärrys on Aristoteleen mukaan kehittynyt ihmisessä, joka järkensä (*logos*) ansiosta on luonnon hierarkiassa muiden lajien yläpuolella.

Koska lisääntyminen on ravitsemuksen ohella kaikkein yleisin sielullinen toiminto, joka on yhteinen niin kasveille, eläimille kuin ihmisillekin, Aristoteleen ajattelun viitekehyyksessä ei tulisi kuuloonkaan, että järjellisen ihmisen korkein päämäärä liittyisi hänen alhaisimpaan sielunosaansa. Lisääntyminen voi siis olla ihmislajin luonnollinen päämäärä, mutta ihmisyksilöllä voi ja tulee olla myös muita ja korkeampia päämääriä. Voikin siis sanoa, että lisääntyminen on Aristoteleen ajattelussa ymmärrettävä kaikkea elollista luontoa koskevaksi yleiseksi päämääräksi, jonka lisäksi eläimillä ja ihmisillä on omat lajityypilliset päämääränsä, jotka ovat kytköksissä näiden lajien erityis-ominaisuuksiin (ihmisen kohdalla järkeen). Ihmisyksilölle lisääntyminen ilmenee näin ollen vain yhtenä mahdollisena päämääränä, jonka hänen elämänsä saattaa hänelle tarjota – ja nähdäkseni on Aristoteleesta käytävän feministisen keskustelun kannalta tärkeää korostaa, että tämä pätee niin mieheen kuin naiseenkin. On myös kiinnostavaa huomata, että kun Aristoteles tarkastelee ihmiselämän korkeimpia päämääriä *Nikomakhoksen etiikas-*

sa, hän ei edes mainitse lisääntymistä näiden päämäärien joukossa. (Ks. *EN* 1102a32; *Gen. An.* 731a25–b35; *DA* 415a25; 416a20.)

SUKUPUOLI JA EIDOS

Aristoteleen teoriassa sukupuolten välillä vallitsee tiettyjä olennaisia samankaltaisuuksia. Kuten edellä kuvasin Aristoteleen teoria esittää molemmat sukupuolet lisääntymisen lähtökohtina (*arkhē*) ja sen mukaan biologisen lajin lisääntymispäämäärä ei määritä yksilön elämän korkeimpia päämääriä. Ajatusta sukupuolten keskinäisestä samankaltaisuudesta tukee myös Aristoteleen väite, että koiraalla ja naaraalla on samanlainen sielu (*authēn psykhen*). Aristoteleen mukaan sielu pitää sisällään eläimen olemuksen (*ousia*), mistä seuraa, että naaraalla ja koiraalla on myös sama olemus – siis esimerkiksi sekä oriilla että tammalla on hevosen olemus, samoin kuin sekä naisella että miehellä ihmisen olemus. (Ks. esim. *Gen.An.* 741a8; *Part.An.* 641a20.) Näin ollen herää kysymys, miltä osin koiras ja naaras sitten eroavat toisistaan – miksi ori ja tamma eivät ole keskenään täysin samanlaisia hevosia?

Metafyysiikan kymmenennessä kirjassa Aristoteles ihmettelee kysymystä siitä, miksi koiras ja naaras (tai mies ja nainen) eivät eroa toisistaan lajiltaan (*eidos*), vaikka maskuliinisuus ja feminiinisyys ovat toistensa kontraariset vastakohtat.⁷ Jo Pythagoraan vastakohtien taulu mainitsee maskuliinisuuden ja feminiinisuuden vastakohtien luettelossaan, johon kuuluu myös sellaisia käsittepareja kuin oikea–vasen, parillinen–pariton, valoisa–pimeä, hyvä–paha, ja niin edelleen (ks. *Met.* 986a20). *Metafyysiikan* kymmenennen kirjan käsittelemä ongelma liittyy siihen, että joidenkin erojen seurauksena oliot eroavat toisistaan lajiltaan. Esimerkiksi jalallisuus ja siivekkyys ovat Aristoteleen mukaan tällaisia eroja. Sen sijaan toiset erot saavat aikaan vain yksilöoloiden väli-

siä eroja, mutta eivät eroa lajissa: esimerkiksi ”ihmisen valkaisuus ei saa aikaan eroa eikä myöskään mustuus, eikä valkoinen ihminen eroa lajltaan mustasta” (*Met.* 1058b5). Näin ollen kontraarinen vastakohtaisuus mustan ja valkoisen välillä ei aiheuta eroa lajissa (molemmat ovat yhtäläillä ihmisiä). Aristoteleen ratkaisu ongelmaan on, että sellainen seikka kuin ihonväri ei erota yksilöitä toisistaan ihmisinä, koska tämänkaltaiset erot ovat pelkäs-tään kehollisia (eivätkä siis ole peräisin sielusta ja sen sisältämästä olemuksesta). ”Ihminen edustaa näet tässä yhteydessä ainetta, eikä aine saa aikaan eroa; siksi yksittäiset ihmiset eivät muodosta lajeja, vaikka liha ja luut, joista tämä ja tuo ihminen koostuvat, ovat toisia” (*Met.* 1058b7–8). Vastaavasti myös koiras ja naaras ovat määreitä, jotka Aristoteleen mukaan eivät ”kuulu eläimelle niiden substanssin perusteella vaan liittyvät aineeseen ja ruumiiseen” (*Met.* 1038b23). Näin ollen sukupuoli näyttäisi olevan Aristoteleen metafysiikassa *aksidentaalinen* eli sattumanvarainen, ei *essentiaalinen* eli olemuksellinen ominaisuus.

Tämä ratkaisu ei kuitenkaan vielä auta ymmärtämään, mitä sukupuoli Aristoteleen teoriassa varsinaisesti tarkoittaa. Sukupuoli vaikuttaa eläimen kykyihin ja ominaisuuksiin olennaisesti eri tavoin kuin väri (kaksi mustaa hevosta ovat samanlaisia väritykseltään, mutta sekä mustalla että valkoisella tammalla on biologinen ominaisuus voida tulla tiineeksi ja synnyttää jälkeläisiä). Sukupuoli on myös selvästi yleisempi ominaisuus kuin yksilöominaisuudet eikä siten verrattavissa esimerkiksi ihonväriin (onhan esimerkiksi ihmisten kohdalla lähimain puolella yksilöistä ominaisuus ”naisuus” kun taas ihonvärien skaala on huomattavan moninainen). Vaikka ”naaras” tai ”koiras” ei voi olla koko lajin ominaisuus, silti monet eläinlajit jakautuvat pääsääntöisesti näihin kahteen sukupuoleen. (Aristoteles oli kuitenkin tietoinen myös siitä, että sukupuoli ei jakaudu ehdottomasti ja yksiselitteisesti juuri kahteen ryhmään, ja hän pohti myös esimerkiksi kastraatioon ja eunukkeihin liit-

tyviä sukupuolisuuden ongelmia). Nähdäkseeni Devin Henry tarjoaa uskottavan ratkaisun ongelmaan esittäessään, että (korkeammilla eläinlajeilla) sukupuoli sinänsä on lajin ominaisuus, joka jokaisella yksilöoliolla on siinä mielessä, että jokaisella niistä on jokin sukupuoli. Sen sijaan se, onko jonkin yksilöolion sukupuoli juuri naaras vai koiras, on aksidentaalinen ominaisuus. (Henry 2007: 12.) Tästä sinänsä aksidentaalista erosta seuraa Aristoteleen mukaan kuitenkin varsin perustavia eroja koiraiden ja naaraiden välillä.

Selkeän kokonaiskuvan saamista sukupuolisuuden asemasta lajin tai yksilön ominaisuutena hankaloittaa, ettei Aristoteleen oma terminologia ole aina aivan yksiselitteistä. Aristoteles mainitsee yhtäältä, että naaraalla ja koiraalla on sama *eidōs*, ja toisaalta, että naaraalla ja koiraalla on eri *eidōs* ja eri *logos* (*Gen. An.* 729a25). Näin ollen Aristoteles mitä ilmeisimmin käyttää *eidōksen* käsitettä kahdessa eri merkityksessä.⁸ Ristiriidan ratkaisemiseksi voi tulkita Aristoteleen tarkoittavan *eidōksella* yhtäältä lajia (kuten ”hevonen”, ”ihminen”, vrt. *Met.X:9*) ja toisaalta muotoa. Kuitenkaan *eidōs* ei voi tässä yhteydessä tarkoittaa muotoa siinä merkityksessä kuin ”ihmisyy” (ihmisen muoto), sillä Aristoteles ei ajatellut koiraan ja naaraan eroavan toisistaan sielunsa tai olemuksensa suhteen. Tässä yhteydessä nähdäkseeni *eidōs* tulee tulkita käsitteen *morfē* synonyymiksi. Aristoteleen teoriassa *morfē* merkitsee ulkoista, näkyvää muotoa. Näin ollen hänen ajatuksensa olisi, että koiraalla ja naaraalla on sama muoto sikäli kuin niitä tarkastellaan lajinsa edustajina, mutta eri ulkoinen muoto ja vastaavasti myös erilaisia fyysisiä ominaisuuksia. Tämä luenta sopii yhteen myös sen ajatuksen kanssa, että Aristoteles yhdistää *Metafysiikassa* sukupuolen nimenomaan aineeseen eli kehollisiin ominaisuuksiin, ei sieluun.

Esittämäni tulkinta saa lisää tukea siitä, että Aristoteles tekee luonnontieteellisissä tutkimuksissaan lukuisia huomioita naaraan ja koiraan fyysisistä eroista, toisin sanoen eroista niiden *morfē:n* suhteen. Aristoteles

esimerkiksi esittää naaraat koiraita kalpeampina ja kooltaan pienempinä. Naaraan suonet eivät ole ulkonevia kuten koiraalla, ja naaras on koirasta useammin pihtikinttuinen. Naaraalla on koirasta pehmeämpi liha ja hienompi ja harvempi karvoitus (tai muu vastaava kehon peite kuten höyhenet), samoin kuin hennompi ja korkeampi ääni (poikkeuksena lehmä). (*Gen.An.* 727a25; *Hist.An.* IV 538b1–15.) Tässä yhteydessä Aristoteles esittää myös kuuluisan väitteensä, että naisilla samoin kuin naaraspuolisilla sioilla, lampailla ja vuohilla on vähemmän hampaaita kuin saman lajin koirilla. Aristoteles väittää myös, että mitä enemmän eläimellä on hampaaita, sen pidempi on sen odotettava elinikä. ”Eläinten historiassa” Aristoteles esittääkin, että useimpien vivipaaristen eläinlajien kohdalla koiras on sekä suurempi että pitkäikäisempi kuin naaras (poikkeuksena muulit). (*Hist.An.* II 501b20; *Hist.An.* IV 538a25.) Riippumatta siitä, kuinka vakuuttavia nämä väitteet ovat empiirisen tutkimuksen tasolla, niiden voidaan katsoa Aristoteleen teoriassa liittyvän nimenomaan koiraiden ja naarasten ulkoiseen, havaittavaan muotoon ja fyysisiin ominaisuuksiin (eli *morfē*:hen).⁹

On kuitenkin selvää, että sukupuolieroa ei tule ymmärtää Aristoteleen teoriassa tällaisten havaittavien fyysisten ominaisuuksien summaksi. Päinvastoin nämä ulkoisissa muodoissa havaittavat piirteet seuraavat jostakin perustavammasta erosta koiraan ja naaraan välillä. Aristoteles nimittäin väittää, että kun eläin kuohitaan, se ei ainoastaan menetä yhtä elintä, vaan sen koko *morfē* muuttuu. Aristoteleen mukaan tämä johtuu siitä, että koiraan ja naaraan sukuelimet (*ta merē ta pros tēn miksin*) eroavat toisistaan muotonsa (*skhēma*) puolesta, mutta kun ”pienikin lähtökohta (*mikras arkhēs*) muuttuu, muuttuvat usein myös monet muut asiat, jotka ovat riippuneet siitä” (*Gen.An.* 716b5). Tässä Aristoteles jälleen kutsuu sukupuolta lähtökohdaksi, *arkhē*, väittäen, että eläimen sukupuolta ei voi poistaa aiheuttamatta perustavaa muutosta koko sen ruumissa.

Näin ollen monet havaittavaan muotoon kuuluvat fyysiset ominaisuudet ovat riippuvaisia sukupuolesta. Tämä huomio havainnollistaa Aristoteleen yleisempää näkemystä siitä, että monet havaittavat ominaisuudet pohjautuvat johonkin perustavaan, metafyyssiseen ominaisuuteen. Tämä sukupuoli erottava lähtökohta ei kuitenkaan sijaitse sukuelimissä, ja Aristoteles mainitseekin, että sukuelimet ovat aksidientiaalisia, eivät välttämättömiä (hän kuvaa niiden olemista verbillä *symbainei*). Sukuelin ei siis itsessään ole vielä *arkhē* eikä syy (*aitia*), eikä sukupuolierossa siten ole kyse pelkästä sukuelinten tai muiden fyysisten ominaisuuksien välisestä erosta. (*Gen.An.* 728a15–17; 764b35–765a5).

Jotta ymmärrettäisiin tämä perustavampi lähtökohta tai syy, on aiheellista palata edellä mainittuun väitteeseen, että koiras ja naaras eroavat *eidoksen* lisäksi *logoksen* suhteen. Tässä yhteydessä *logos* ei nähdäkseni merkitse järjestyttä eikä kielellisyyttä, vaan Aristoteles käyttää käsitettä kuvaamaan sitä eroa, mikä koiraan ja naaraan välillä vallitsee niiden kummankin toimiessa lisääntymisen *arkhē*na (*logos* on monimerkityksinen filosofinen käsite, joka voi tarkoittaa järjen lisäksi myös syytä). Ero *logoksessa* tarkoittaa siten eroa lisääntymiseen liittyvässä kyvyssä (*to dynasthai*): ”Koiras on se, jolla on kyky (*to dynamenon*) lisääntyä toisessa (*gennan eis heteron*), kun taas naaras on se, joka pystyy lisääntymään itsessään (*eis auto*) ja josta synnyttävä jälkeläinen, joka on läsnä synnyttäjässään, tulee olevaksi (*eks ou ginetai enyparkhon en tō gennōti to gennōmenon*)” (*Gen.An.* 716a20).

Sen ymmärtämiseksi, mistä tässä lisääntymiseen liittyvien kykyjen erossa varsinaisesti on kyse, on tarkasteltava lähemmin Aristoteleen metafysiikkaa. Oleellista on huomata, että vaikka koiraalla ja naaralla onkin Aristoteleen teoriassa sama sielu, olemus ja *eidos* (lajin merkityksessä), sukupuolierossa ei ole lopulta kyse silkasta fyysisestä vaan myös metafyyssisestä erosta. Tätä eroa selvitan seuraavassa kappaleessa. Pohdin siinä myös, kuinka tulisi ym-

märtää edellä esitetyn lainauksen arvoitukselliselta kuulostava muotoilu ”jälkeläisestä, joka on länä synnyttäjässään”.

SUKUPUOLEN METAFYSIIKKAA

Eräs keskeisimmistä Aristoteleen luonnontieteellisissä tutkimuksissa vaikuttavista metafysisistä erotteluista on hänen jo aiemmin mainittu neljän syyn oppinsa. Erityisesti feministiset tulkitsijat ovat usein kiinnittäneet huomiota väitteeseen, että naaras toimii lisääntymisen aineellisena syynä. Tämä tarkoittaa Aristoteleen teoriassa sitä, että naaras antaa lisääntymisessä kuukautisverensä (*katamēnia*) muodossa sen aineen (*hylē*), josta jälkeläisen keho kehittyi. Koiras sen sijaan on Aristoteleen mukaan lisääntymisen muodollinen syy (*logos tēs ousias*). Ihmisen tapauksessa tämä merkitsee sitä, että mies antaa jälkeläiselle sen muodon, jonka ansiosta myös jälkeläisestä tulee ihminen; nainen sen sijaan tarjoaa aineen, joka ottaa mieheltä peräisin olevan muodon vastaan. Aristoteles havainnollistaa tätä prosessia analogialla maidon juoksettamiseen viikunamehun avulla. Niin maito kuin kuukautisverikin toimivat sinä aineena (*sōma*), josta tuotetaan jotakin uutta (juusto, lapsi). Sikiön oman kehityskulun käynnistävä ”alkusysäys” tai liikkeellepaneva voima taas on peräisin koiraan siemenestä, kuten viikunamehu käynnistää maidon juoksettumisen. Lisäksi siemennesteestä on Aristoteleen mukaan peräisin myös se muoto, joka määrää, mitä kyseisestä prosessista syntyy.¹⁰

Tarkastelin jo edellä Aristoteleen antamaa sukupuolen määritelmää, jonka mukaan sukupuolisuus merkitsee lisääntymisen alkuperänä (*arkhē*) toimimista. Neljän syyn teorian kautta Aristoteles muotoilee sukupuolille myös toisen määritelmän: ”Naaras antaa aina aineen (*aei parekhei to thēly thēn hylēn*) ja koiras antaa muodon (*to arren to demiourgoun*). Tämä on näkemysemme mukaan kummankin suku-

puolen erityinen luonne: tätä tarkoittaa olla koiras tai olla naaras” (*Gen.An.* 738b20–25). Naaras on siis Aristoteleen mukaan ainoastaan lisääntymisen aineellinen syy, kun taas koiras on sekä muodollinen että vaikuttava syy (*hē arkhē tēs kinēseēs*). (Ks. esim. *Gen.An.* 716a5; 737a20.)

Aristoteles täsmentää koiraan roolia käytämällä hyväkseen toista metafysiikkansa keskeistä jaottelua eli aktuaalisuuden (*energeia*, *entelekheia*) ja potentiaalisuuden käsitteparia. Aristoteleen mukaan esimerkiksi miehen siemenneste sisältää ihmisen muodon potentiaalisesti, mutta ei aktuaalisesti (vastavasti myös naisen kuukautisveri pitää sisällään jälkeläisen ruumiin potentiaalisesti, ei aktuaalisesti). Tämä tarkoittaa sitä, että miehen siemenessä piilee mahdollisuus ihmisen (ja vain ihmisen) muodon omaavan olennon muodostumiseen, mutta ei aktuaalista ihmistä. *Metafysiikassa* Aristoteles muotoilee ajatuksen hieman toisin esittäessään, että siemen ei ole edes potentiaalisesti ihminen, vaan muodostuu sellaiseksi vasta ”muututtuaan toisessa” (*Met.* IX:7 1049a10–15.) Toisin sanoen vasta muututtuaan alkioksi naisen kohdussa siemennestä voidaan puhua potentiaalisena ihmisenä. ”Eläinten lisääntymisessä” Aristoteles kuitenkin yhdistää eläimen muodon potentian nimenomaan koiraan siemennesteeseen. Tämän muodon aktualisoituminen alkaa tapahtua kohdun sisällä, kun koiraan siemen alkaa ikään kuin muovata kuukautisverta kyseisen eläinlajin muotoon. Tiivistäen Aristoteleen teorian mukaan onnistunut lisääntyminen edellyttää sekä naarasta että koirasta, mutta eri syistä: naarasta, koska se antaa jälkeläiselle kehon muodostavan aineen, ja koirasta, koska se laittaa koko sikiönkehityksen käyntiin ja antaa jälkeläiselle sen muodon. Tämä koiraan ja naaraan roolien erilaisuus sopii yhteen myös sen kanssa, että Aristoteles luonnehtii koiraita luonnostaan aktiivisiksi ja naaraita passiivisiksi (*pathētikon*). (*Gen.An.* 729a25–30).

Ajatus siitä, että koiras ja naaras vastaavat lisääntymisessä eri syytyyppejä yhdistyy

edelleen Aristoteleen metafysiikan jaotteluun sielun ja ruumiin välillä. Sielun käsitteellä on tärkeä selittävä tehtävä Aristoteleen luonnontieteellisissä tutkimuksissa: sielu erottaa elolliset olennot elottomasta luonnosta (kuten kivistä) ja artefakteista (kuten tuoleista). Sielullisuus toisin sanoen toimii Aristoteleella elollisuuden määritelmänä; kuten esitin edellä, alhaisimman tason sielu eli kasvisielu on yhteinen kaikelle elolliselle luonnolle. Sikiönkehitysopin yhteydessä Aristoteles pohtii sikiön sieluun liittyviä ongelmia. Onko sikiöllä sielu? Jos on, niin millainen ja mistä se on peräisin? Koska sikiö kasvaa, kehittyy ja mitä ilmeisimmin on siis elossa, sillä täytyy aristoteelisen teorian mukaan olla jonkinasteinen sielu. Nähtävästi Aristoteles oletti, että varhaisessa kehitysvaiheessa sikiöllä on kuitenkin vain kasvisielu, joka mahdollistaa ravinnonoton ja kasvamisen, ja että tämän jälkeen sikiölle kehittyy vähitellen monimutkaisempia sielullisia toimintoja. (Ks. esim. *Gen. An.* 736a35; *EN* 1102a32.) Edellä kävi jo ilmi, että Aristoteles ajatteli sikiön kehon muodostuvan naaraan kuukautisverestä. Sikiön sielun hän taas ilmoittaa olevan peräisin koiraan siemennesteestä. Aristoteles kutsuu koirasta myös ”synnyttäjäksi” (*genesioanos*), mikä sopii yhteen sen ajatuksen kanssa, että sikiön elämän mahdollistava sielullisuus on hänen mukaansa peräisin juuri siemennesteestä. (*Gen. An.* 738b20–25.) Näin ollen edellä käsitelty lainaus, jossa Aristoteles kirjoittaa ”jälkeläisen olevan läsnä synnyttäjässään”, merkitsee nähdäkseni sitä, että jälkeläinen on ainakin sielunsa ja muotonsa puolesta läsnä siittäjänsä siemenessä (potentiaalisesti, ei aktuaalisesti). On johdonmukaista, että sielu ja muoto juontuvat samasta alkusyystä, sillä ne liittyvät Aristoteleen ajattelussa yhteen: esimerkiksi lajin muoto (*eidos*) on juuri sielussa. Näin ollen juuri koiras on Aristoteleen teoriassa ”synnyttävä vanhempi”, sillä se antaa muodon ja sielun.¹¹

Aristoteleen käsitys koiran ja naaraan erilaisista rooleista lisääntymisessä pohjautuu hänen analyysiinsä koiraan ja naaraan

lisääntymisen mahdollistavista eritteistä, siemennesteestä ja kuukautisverestä. Aristoteleen mukaan siemennesteen kyky antaa jälkeläiselle elämä ja sielu perustuu sen koostumukseen, joka on yhdistelmä vettä ja *pneumaa*. *Pneuma* on antiikin filosofisissa ja lääketieteellisissä teoksissa yleisesti käytetty tekninen käsite, jonka Aristoteles määrittelee lämpimäksi substanssiksi, joka mahdollistaa hedelmällisyyden ja jota hän kuvailee analogisena sekä tähtien olemukselle (*ousa tō tōn astrōn stoikheiō*) että auringolle, joka lämpönsä avulla mahdollistaa uuden elämän syntymisen. Aristoteles väittää tämän olevan syy sille, että taivasta ja Aurinkoa usein kutsutaan ”isäksi” ja ”luojaksi”, kun taas maa rinnastetaan äitiin ja naiseen (*Gen. An.* 716a10–15).¹² Aristoteles kuitenkin kritisoi varhaisempien luonnontieteilijöiden esittämää näkemystä, jonka mukaan *pneuma* olisi tulta.¹³ Aristoteleen omassa ajattelussa *pneuma* ei palaudu mihinkään neljästä elementistä tai niiden yhdistelmään, vaan näyttäisi olevan lähempänä eetteriä rinnastuvaa ”viidettä elementtiä”. (*Gen. An.* 735a1–737a20.) On erikoista, että Aristoteles viittaa Kuunylisen maailman asioihin (Aurinkoon, tähtien olemukseen ja eetteriin) selittäessään koiraan siemennestettä ja sen uuden elämän mahdollistavaa kykyä, sillä enimmäkseen hän pitää Kuunalista maailmaa koskevan elollisen luonnon tutkimuksen erillään ikuisia asioita koskevasta Kuunylisen maailman tarkastelusta. Siemenneste onkin eräs niistä harvoista luonnontieteellisistä tutkimuskohteista, joiden yhteydessä Aristoteles hakee selityksiä tai analogioita Kuunylisistä asioista. (*Gen. An.* 238a17.)

Aristoteles väittää siis, että naaraan kuukautisveri ja koiraan siemenneste toimivat erilaisina syytyypeinä lisääntymisessä ja että ne ovat koostumukseltaan erilaisia: kuukautisveri maahan rinnastuvaa, siemenneste taas vedestä ja *pneumasta* muodostuvaa. Aristoteles kuitenkin esittää myös, että naaraan kuukautisveri on ikään kuin naaraan versio siemennesteestä, vaikka sitä voidaankin kutsua siemeneksi vain

analogisesti. Kuukautisveren ja siemennesteen välillä vallitsee Aristoteleen teoriassa samankaltaisuus ainakin sen suhteen, että kummatkin ovat ihmiskehossa hyödyllisestä ravinnosta jalostuneita eritteitä (tai ”ylijääämää”) ja että molemmat toimivat lisääntymisen lähtökohdina. Edellä on kuitenkin selvinnyt, että kuukautisveri ja siemenneste toimivat eri tavoin lisääntymisen lähtökohdina ja kuuluvat eri syytyyppeihin. Lisäksi Aristoteles esittää, että siemenneste on pidemmälle jalostunut ja hienompi erite kuin naaraan kuukautisveri. Tästä hänen mukaansa todistaa myös siemennesteen valkoinen ja vaahdomainen koostumus. Näin ollen siemenneste voi olla analogista yhtäältä Auringolle ja tähdille ja toisaalta kuukautisverelle, mutta eri ominaisuuksiensa puolesta. (Ks. esim. *Gen.An.* 726a27–727b3; 728a25; 729a30.)

Analogia siemennesteen ja Auringon välillä sekä ajatus siemennesteen sisältämästä lämmöstä liittyvät Aristoteleen luonnontieteellisissä tutkimuksissa perustavaan jaoteluun luonnollisen kylmyyden ja lämpimyiden välillä. Siihen nähden, kuinka olennaisessa asemassa ajatus luonnollisesta lämpimydestä ja kylmyydestä on Aristoteleen luonnontieteellisissä tutkimuksissa, on yllättävää, kuinka vähän teorian tähän puoleen on kiinnitetty huomiota tutkimuskirjallisuudessa. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan, mitä Aristoteles tarkoitti ajatuksellaan luonnollisesta lämmöstä ja kuinka tämä liittyy sukupuoliin.

LÄMPIMÄT UROKSET

JA KYLMÄT NAARAAT

Aristoteles kutsuu neljää peruselementtiä (maa, tuli, vesi, ilma) ja niiden kvaliteetteja (kylmä, kuuma, kostea, kuiva) ”luonnon peruslähtökohdiksi” (*arkhai tōn fysikōn*) ja syiksi (*aitia*), jotka hallitsevat elämää ja kuolemaa, valvetta ja unta, nuoruutta ja vanhuutta sekä

terveyttä ja sairautta (*Part.An.* 648b10). Käsitellessään sukupuolisuutta ja sukupuolten välisiä eroja Aristoteles väittää, että koiras on luonnostaan lämpimämpi ja naaras kylmempi. Ero luonnollisissa lämpötiloissa toimii perusteluna lukuisille muille sukupuoliin liittyville väitteille Aristoteleen teoriassa.

Filosofit ja lääketieteilijät olivat kiistelleet jo ennen Aristotelesta sukupuolten luontaisesta lämpötilasta, ja näin ollen Aristoteleen väite koiraiden lämpimydestä osallistuu jo olemassa olleeseen keskusteluun. Aristoteles kokoa aikaisempia näkemyksiä yhteen mainitsemalla esimerkiksi, että filosofi Parmenides oli väittänyt naisten olevan luonnostaan lämpimämpiä ja runsasverisempiä kuin miehet, mistä esimerkiksi naisten kuukautiset todistavat. Empedokles puolestaan oli kannattanut vastakkaista (ja Aristoteleen mukaan oikeaa) näkemystä, jonka mukaan naaras on luonnostaan kylmempi kuin koiras (*Part.An.* 648a30). Aristoteleen mukaan Empedokles oli kuitenkin väärässä esittäessään sukupuolieron johtuvan kohdun raskaudenaikaisesta lämpötilasta. Empedokleen mukaan naaraspuolinen jälkeläinen syntyy silloin, kun siemen asettuu kylmään kohtuun, ja koiraspuolinen jälkeläinen syntyy vastaavasti kohdun ollessa hedelmöityshetkellä lämmin. Kohdun lämpötilaeroja Empedokles puolestaan selitti kuukautisten avulla. Aristoteles kritisoi Empedoklesta huomauttamalla esimerkiksi, että kaksoset saattavat olla keskenään eri sukupuolta, mikä Empedokleen teorian perusteella vaikuttaisi mahdottomalta, sillä kaksoset ovat viettäneet saman ajan samassa kohdussa, joka on ollut hedelmöityshetkellä joko kylmä tai lämmin. (*Gen.An.* 764a1–b5.)¹⁴ Vastaavasti Aristoteles hylkää myös edeltäjiensä kannattaman selitysmallin, joka palauttaa sukupuolieron oikean ja vasemman väliseen eroon. Erään varhaisemman näkemyksen mukaan kohdun vasemmalla puolella jälkeläiset kehittyvät naaraspuoliseksi ja oikealla puolella urospuoliseksi; toisen teorian mukaan naarasjälkeläinen on peräisin vasemman kiveksen tuottamasta

siemennesteestä, kun taas oikean kiveksen siemenneste tuottaa koiraspuolisia jälkeläisiä. Aristoteles hylkää nämä selitykset silkkana luulotteluna, joka jää vaille havaintokokemuksen tukea. (*Gen.An.* 765a5–765a35.)¹⁵

Vaikka Aristoteles hylkääkin Empedokleen näkemyksen kohdun lämpötilaerojen vaikutuksesta jälkeläisen sukupuoleen, hän itsekin vetoaa juuri kylmyyden ja lämpimyyden käsitteisiin esittäessään kausaalisen selityksen sukupuolieron synnystä. (Aristoteles myös hyväksyy ajatuksen oikean puolen luonnollisesta paremmuudesta vasempaan nähden, vaikka kieltääkin tämän erottelun selittävän sukupuoliero.) Aristoteles kirjoittaa:

Kun lähtökohta (*arkhē*) ei pysty hallitsemaan (*kratē*) tai lämmön puutteesta johtuen ei pysty vaikuttamaan yhdistelmään (*pepsai*) ja muuttamaan sitä oman muotonsa kaltaiseksi (*eis to idion eidos autou*), vaan päinvastoin epäonnistuu tässä tehtävässä, se väistämättä muuttuu omaksi vastakohtakseen (*touantion*). (*Gen.An.* 766a18–22, suom. ja korostus MGW.)

Lainattu katkelma liittyy Aristoteleen pohdintaan siemennesteestä ja sen sisältämästä kyvystä toimia liikkeen lähtökohtana. Aristoteles olettaa, että koiraan siemennesteen tulisi luontaisesti lämpimämpänä ja voimakkaampana lähtökohtana hallita hedelmöitysprosessia ja muokata sikiö ”oman muotonsa kaltaiseksi”. Tässä yhteydessä Aristoteles selvästi tarkoittaa, että koiraan siemenen tulisi muokata sikiö toiseksi koiraaksi; epäonnistuessaan tässä tehtävässä sikiöstä kehittyä ”vastakohta” eli naaras. Aristoteles kutsuukin naarassukupuolta epämuodostumaksi (*teras*) ja vaillinaiseksi (*pepērōmenon*).¹⁶ Aristoteles luettelee erilaisia syitä, jotka saattavat häiritä hedelmöitysprosessia ja aiheuttaa sen, että sikiöstä kehittyä naaras: vanhemmat joko eivät vielä ole parhaassa hedelmällisessä iässään, ovat sen jo ylittäneet tai heidän kehoissaan (tai koiraan siemennesteessä) on ylenpalttinen määrä kosteutta. Aristoteles mainitsee myös Kuun

asennon sekä ilmaston voivan vaikuttaa sikiön sukupuoleen. (*Gen.An.* 766b35–767a35.)

Ajatus naarassukupuolen vajavaisuudesta tai poikkeavuudesta ei ole ongelmallinen ainostaan feministisestä, vaan myös aristoteellisesta näkökulmasta. Ensinnäkin Aristoteles puolustaa biologisissa tutkimuksissaan näkemystä luonnosta hyvin järjestäytyneenä ja toimivana kokonaisuutena, joka ei tuota mitään turhaa tai merkityksetöntä (ks. esim. *Gen.An.* 744a35). Miksi luonto siis tekisi ”virheen” naaraan kohdalla? Tai uskoisi ”virheelle” lajin säilymisen kannalta välttämättömän tehtävän eli suvunjatkamisen? Entä kuinka Aristoteleen teoria voi selittää sen, että naaraita syntyy niin säännönmukaisesti (ihmisten kohdalla lähes tulkoon puolessa tapauksista)? Tämä vaikuttaa ongelmalliselta Aristoteleen omien tieteenfilosofisten ihanteiden valossa: hän nimittäin arvostelee yrityksiä selittää säännönmukaisia ilmiöitä sattumanvaraisten syiden avulla. Tällä perusteella Aristoteles esimerkiksi hylkää Empedokleen selityksen, jonka mukaan selkäranka koostuu monista osista sen ravistelun johdosta, jota sikiö kokee ollessaan kohdussa. Aristoteles piti tällaista selitystä järjenvastaisena, koska selkäranka koostuu aina osista (eli nikamista), kun taas ”raskaudenaikainen ravistelu” on sattumanvaraista ja vaihtelevaa. (*Part.An.* 640a20–25). Aristoteleen omat näkemykset luonnosta ja tieteellisestä selittämisestä näyttäisivät siten olevan ristiriidassa sen kanssa, että hän väittää naaraiden olevan luonnonoikkuja.

Aristoteles ei kuitenkaan väitä naaraiden olevan turhia: päinvastoin, hän kutsuu naaraita ”luonnon välttämättömydeksi” (*anangkaia tē fysei*; *Gen.An.* 767b9). Tämä erottaa naaraan muista Aristoteleen käsittelemistä ”hirviöistä”, kuten ”vasikasta, jolla on lapsen pää”, tai ”lampaasta, jolla on härän pää” (*Gen.An.* 769b10ff.). Tällaiset oliot eivät ole Aristoteleen mukaan vain epämuodostumia, vaan myös luonnon päämääriin nähden turhia. Naaraita taas tarvitaan lisääntymisen päämäärää, *telosta*, varten, ja siten on johdonmukaista, että luonto

pitää huolen siitä, että naaraita on tarpeeksi tämän päämäärän toteutumista varten. Mutta vaikka tämä argumentti antaakin teleologisen selityksen sille, miksi naaraita syntyy niin säännönmukaisesti, Aristoteleen argumentit eivät kuitenkaan tunnu tarjoavan kausaalista selitystä sille, miksi todennäköisyys tietyn siikion kehittyä juuri koiraksi tai naaraaksi on lähes yhtä suuri.

On syytä huomata, että Aristoteleen biologiassa ”hirviö” tai ”luonnonoikku” ei viittaa pelkästään epämuodostumiin, vaan yleisemmin siihen, että jokin asia poikkeaa lähtökohdastaan tai ei muistuta sitä. Edellä lainatun argumentin mukaan hyvin onnistuneessa hedelmöityksessä koiraan siemennesteen sisältämät liike, muoto ja aktiivisuus muokkaavat naaraan kuukautisveren tarjoaman aineen ”omaksi muodokseen” (*morfē*), jolloin tuloksena on toinen koiras. Naaras on siis ”luonnonoikku” siinä mielessä, että se poikkeaa koiraan muodosta: naaras on tulos hedelmöityksestä, jossa luonnostaan heikompi syy (aineellinen) on voittanut vahvemmat syytyypit (muodollinen ja vaikuttava). (*Gen.An.* 767b5–20).¹⁷ Joka tapauksessa Aristoteleen selitysmalli kuitenkin olettaa, että juuri koiras on ensisijainen ”synnyttävä”, jonka muotoa jälkeläisen ihanne tapauksessa tulisi seurata. Tämä seuraa ajatuksesta, että naaras on hedelmöityksen aineellinen syy, joka taas on syytyypeistä kaikkein vähiten selitysvoinainen ja alisteinen muille. Nimenomaan muoto tekee aineesta asian, joka se on, kuten puusta veneen, tuolin tai veistoksen. Nähdäkseni feministisestä näkökulmasta katsottuna ongelma piilee juuri Aristoteleen argumentaation lähtöoletuksissa, joista väite naaraasta epämuodostumana seuraa.

Toinen Aristoteleen biologiaan sisältyvästä seksismistä käytävän keskustelun kannalta olennainen argumentti liittyy hierarkkiseen luontokäsitykseen. Aristoteles ei esitä sukupuolieroja vain deskriptiivisesti eli kuvailvasti, vaan olettaa, että kyseessä on myös hierarkkinen ero luonnostaan vahvemman ja heikomman välillä. Eräässä kohdassa Aristoteles kirjoittaa, että eräs syy, miksi luonnon välttämättä täytyy tuottaa naaraita, on taata koiraille jotakin, jota hallita. Koska kaikki koiraat eivät voi hallita toisiaan, täytyy luonnon tuottaa jotakin, joka on luonnostaan koiraitten alapuolella. (*Gen.An.* 767b10.) Oma tulkintani Aristoteleen biologian seksismistä perustuu yhtäältä ajatukseen muodon, liikkeen ja aineen välisistä metafysisistä eroista ja toisaalta hierarkkisesti ymmärrettyyn eroon lämpimyyden ja kylmyyden välillä.

teles kirjoittaa, että eräs syy, miksi luonnon välttämättä täytyy tuottaa naaraita, on taata koiraille jotakin, jota hallita. Koska kaikki koiraat eivät voi hallita toisiaan, täytyy luonnon tuottaa jotakin, joka on luonnostaan koiraitten alapuolella. (*Gen.An.* 767b10.) Oma tulkintani Aristoteleen biologian seksismistä perustuu yhtäältä ajatukseen muodon, liikkeen ja aineen välisistä metafysisistä eroista ja toisaalta hierarkkisesti ymmärrettyyn eroon lämpimyyden ja kylmyyden välillä.

LUONNOLLINEN HIERARKIA JA

SEKSISMIN ONGELMA

Tutkimuskirjallisuudessa esitetyt kannat Aristoteleen lisääntymisbiologiaan sisältyvästä seksismistä voidaan jakaa kolmeen pääryhmään. Ensimmäistä kantaa edustavat perinteiset feministiset tulkinnat, joiden mukaan Aristoteleen teoria on perustavasti naisvihamielistä. Toinen kanta taas puolustaa Aristotelesta feminististä kritiikkiä vastaan ja väittää, että hänen luonnontieteelliset tutkimuksensa eivät rakennu sukupuolisten ennakkoluulojen varaan. Kolmas kanta sijoittuu kahden edellisen välimaastoon ja esittää, että Aristoteleen lisääntymisbiologiassa eittämättä on seksistisiä elementtejä, jotka kuitenkin ovat vain rajallinen osa kyseistä teoriaa eivätkä siten tee koko teoriasta sinänsä seksististä.¹⁸ Esittelen seuraavassa lyhyesti nämä kolme kantaa, minkeä jälkeen esitän oman ratkaisuni, jonka mukaan Aristoteleen biologinen teoria pohjautuu auttamattoman seksistisille taustaoletuksille, joista ei kuitenkaan seuraa aivan yhtä radikaaleja johtopäätöksiä kuin eräät muut ensimmäisen kannan edustajat ovat esittäneet.

Luenta, jonka mukaan Aristoteleen biologia on ylitsepääsemättömän naisvihamielistä, sai tuulta alleen etenkin Marianne Cline Horowitzin artikkelista ”Aristotle and Woman”. Artikkelin julkaistiin lehdessä *Journal of the*

History of Biology (1976), minkä jälkeen aiheesta väiteltiin kiivaasti kyseisen julkaisun sivuilla. Horowitzin mukaan Aristoteleen naiskäsitys, niin hänen biologiassaan kuin politiikassaan, on epäkoherentti ja läpeensä misogynyninen (1976: 212). Horowitz sijoittuu feminististen Aristoteles-tulkintojen ääripäähän, ja hän päätyy esittämään joitakin varsin yliampuvia syytöksiä, väittäen esimerkiksi Aristoteleen muotoilleen monia argumentteja, joilla on historian saatossa puolustettu naisten alhaisempaa asemaa kodissa ja yhteiskunnassa (1976: 183). Horowitzin kriittiset argumentit eivät siten suuntaudu vain Aristoteleen biologiseen teoriaan, vaan myös sen väitettyihin historiallisiin ja sosiaalisiin seurauksiin, mikä on väistämättä äärimmäisen spekulatiivinen aihe.

Vakavammin otettavaan ja perusteellisempaan antiikintutkimukseen pohjaavan luennan on myöhemmin esittänyt Marguerite Deslauriers, joka myös kutsuu Aristoteleen biologiaa misogynyniseksi, vaikkei tämän kannan puolustaminen sinänsä olekaan hänen artikkeleidensa päätarkoitus (Deslauriers 1998; 2009). Deslauriers pyrkii ennen kaikkea osoittamaan, että misogynyniset ajatukset Aristoteleen biologiassa ja politiikassa ovat toisistaan erillisiä ja toisiinsa palautumattomia. Palaan tähän näkemykseen tarkemmin alla.

Keskustelun toisessa ääripäässä ovat tutkijat, jotka puolustavat Aristotelesta feministisiä syytöksiä vastaan. Tämän tulkintalinjan kannattajat esittävät, että Aristoteleella oli tieteelliset ja rationaaliset syyt naisista tekemiinsä väitteisiin, eivätkä hänen kantojaan siten ohjanneet sukupuoliset ennakkoluulot. Tämän näkökulman varhainen puolustaja oli Johannes Morsink, joka artikkelissaan pyrkii kokoamaan yhteen ”tieteelliset syyt, jotka Aristoteleella on saattanut olla puolustaa kantaa, joka muutoin saattaisi vaikuttaa seksistiseltä” (1979: 110). Sittemmin vastavaa kantaa on hanakasti puolustanut Robert Mayhew teoksessaan *The Female in Aristotle's Biology* (2004), jonka kantavana ajatuksena on,

että vaikka monet Aristoteleen väitteet naarrassukupuolesta ovat nykytietämyksen valossa väärää, hän ei päätenyt niihin oman aikansa sukupuolisten ennakkoluulojen johdattelemana, vaan johdonmukaisena, tieteellisenä ajattelijana. Tämän tulkintalinjan ongelma on kuitenkin se, että siinä kirjoittajan mahdolliset seksistiset motivaatiot usein sekoitetaan teorian sisältämien sukupuolisten väitteiden tai taustaoletusten arvioimisen kanssa. Vaikka olisikin mahdollista osoittaa, että Aristoteles ei muotoillut teorioitaan sukupuolisten ennakkoluulojen johdattamana, tämä on merkityksetöntä sen kannalta, miten pitäisi arvioida hänen esittämäänsä väitteitä.¹⁹

Näiden kahden edellä kuvatun kannan tai tulkintalinjan väliin sijoittuu näkemys, jonka mukaan Aristoteleen biologiassa eittämättä on joitakin seksistisiä piirteitä, mistä ei kuitenkaan seuraa, että koko hänen biologinen teorianensa olisi sukupuolisten ennakkoluulojen läpäisemä. Tätä kantaa edustaa esimerkiksi Devin Henry (2007), jonka mukaan feministiset tulkitsijat ovat usein syyttäneet Aristotelesta naisvihamieliseksi väärin perustein. Tästä huolimatta tutkijoiden ei tulisi kuitenkaan yrittää selittää pois ilmeisen naisvihamielisiä piirteitä hänen teoriassaan. Henryn mukaan Aristoteleen biologia heijastaa hänen oman aikansa sukupuolisia ennakkoluuloja naisten toisarvoisuudesta ja vähäisemmistä kyvyistä. Henry kuitenkin väittää myös, että seksistiset oletukset liittyvät vain tiettyihin, rajallisiin osiin Aristoteleen teoriaa eivätkä vaikuta suurimpaan osaan ”Eläinten lisääntymisen” pääargumenteista (2007: 19). Myös Juha Sihvola (2006) kirjoittaa, että Aristoteleen biologia sisältää naisvihamielisiä väitteitä, mutta muistuttaa, että Aristoteles kuitenkin antoi naarrassukupuolelle moniin edeltäviin teorioihin nähden paljon olennaisemman aseman yhdistäessään sen lisääntymisen aineelliseen syyhin. Aine nimittäin on Aristoteleen metafysiikassa aito syytyyppi, toisin kuin edeltävien teorioiden näkemys kohdusta tyhjänä sammiona, joka ei vaikuta millään tavoin jälkeläisen

ominaisuuksiin. Varhaisemman, niin kutsutun *preformationismiin* mukaan kaikki jälkeläisen ominaisuudet juontuvat koiraan siemenestä. Naaraan rooli lisääntymisessä taas palautuu kohdun suojelemaan tehtävään; kohtu näyttäytyy tämän teorian valossa tyhjänä tilana, jossa koiraan siemen kasvaa ja kehittyy. Platonin *Timaios*-dialogin voidaan nähdä viittaavan tällaiseen kantaan. (*Timaios* 91 c-d.)

Voidaan kuitenkin huomauttaa, että vaikka onkin totta, että aine on todellisempaa kuin tyhjiö, pelkän aineen selitysvoima on Aristoteleen teoriassa rajallinen. Edellä mainitsin esimerkin, jonka mukaan veneen, tuolin ja veistoksen kohdalla näiden kunkin muoto perustelee sen, mitä ne ovat – ei puu, josta ne kaikki on tehty. Myös Aristoteles itse toteaa, että muodollinen ja vaikuttava syy ovat tärkeämpiä ja selitysvoimaisempia syytyyppisiä kuin aine (ks. esim. *Part.An.* 640b20–30). Vastaavasti sielu on olennaisempi kuin ruumis, sillä sielu sisältää olion olemuksen (*ousia*) (*Part.An.* 641a20). Aristoteles väittääkin, että ruumis on sielua varten, kuten saha on sahaamista varten, ei päinvastoin (*Part.An.* 645b15). Edes koiraan ja naaraan lisääntymisbiologiset eritteet eivät ole tässä suhteessa neutraaleja: naaraan tarjoama aine eli kuukautisveri on alhaisempaa kuin koiraan siemenneste (*Gen.An.* 728a25).

Myöskin kylmän ja lämpimän välinen erotelu on pohjimmiltaan hierarkkinen ja tukee ajatusta koirassukupuolen luonnollisesta ylemmydestä. Aristoteelisesti ymmärretyssä luonnon hierarkiassa lämpimämmät olennot ovat luonnostaan kylmempien yläpuolella. Tämä käy ilmi esimerkiksi seuraavasta lainauksesta:

Eläimet, joiden veri on kuumaa, ohutta ja kirkaasta, ovat luonnostaan parhaita, koska tällaisille eläimille on ominaista rohkeus (*andreia*) ja ymmärrys (*fronēsis*). Vastaava ero (*diafora*) vallitsee myös kun tarkastellaan kehon ylempää osaa suhteessa alempaan, koirasta naaraaseen ja kehon oikeaa puolta vasempaan. (*Part.An.* 648a10–13.)

Kuten Pythagoraan vastakohtien taulussa, tässä lainauksessa esitetään vastakkainasettelut ylempi–alempi, koiras–naaras ja oikea–vasen. Nämä erotelut puolestaan eivät ole neutraaleja, kuten eivät mitkään vastakohtien taulun käsiteparit, ja erottelujen ensimmäinen puolisko oletetaan järjestelmällisesti paremmaksi kuin jälkimmäinen. Näin ollen on selvää, että koiraan ja naaraan erossa ei lopulta ole kyse vain kahden erilaisen *morfēn* välisestä neutraalista erosta, sillä sukupuoliero vertautuu yleisempään tapaan ajatella luontoa hierarkkisen järjestelmänä. Ajatus saa tukea myös seuraavasta katkelmasta ”Eläinten lisääntymisestä”:

Kuten vaikuttava syy (*aitias tēs kinousēs prōtēs*), johon kuuluvat *logos* ja muoto (*eidos*), on luonnostaan parempi ja jumalaisempi (*beltionos kai theiōteras*) kuin aine (*hylē*), on ylemmän myös parempi pysytellä erillään alemmasta. Tämän vuoksi on parempi, että koiras niin pitkälle kuin mahdollista pysyttelee erillään naaraasta, sillä koiras on parempi ja jumalaisempi toimiessaan liikkeen lähtökohtana jälkeläisille (*arkhē tēs kinēseōs tois ginomenois*). Naaras puolestaan toimii niiden aineena. Koiras kuitenkin tulee yhteen naaraan kanssa lisääntymistoimia varten (*pros tēn ergesian tēs geneseōs*), koska tämä liittyy niihin kumpaankin. (*Gen.An.* 735a5–10.)³⁰

Samaan lajiin kuulumiseen liittyvän metafyyssisen samankaltaisuuden lisäksi Aristoteleen teoria siis esittää sukupuolet keskenään myös perustavasti erilaisina ja erillisinä. Yllä oleva lainaus ei tunnu olevan vain deskriptiivinen kuvaus luonnosta (eikä lainauksesta käy ilmi, minkä eläinlajien Aristoteles oletti käyttäytyvän kuvatulla tavalla), vaan myös normatiivinen näkemys siitä, kuinka koirassukupuolen edustajien tulisi toimia. Tämä kohta on kuitenkin ”Eläinten lisääntymisessä” poikkeuksellinen kuvaillessaan koiraiden ja naaraiden käyttäytymistä eikä niiden kehonosia. Joka tapauksessa niin tämän kuin edellisenkin lainauksen taustalla on ajatus sukupuolten vä-

lisestä luonnollisesta hierarkiasta. Aristoteleen teoria yhdistää järjestelmällisesti koirassukupuoleen ne käsitteet, jotka ovat hänen metafysiikassaan ja biologiassaan ylempiä, selitysvomaimempia ja ”jumalaisempia”: lämpimyyden muoto, vaikuttava syy, sielu. Juuri tässä piilee näkemykseni mukaan Aristoteleen teoriaan sisäänrakennettu seksismi.

Esimerkiksi Deslauriers, Henry ja Sihvola ovat kritisoineet Aristotelesta siitä, ettei hänen teorian esittäminen mitään hyväksyttävää perustelua sille, miksi hän yhdistää muodon juuri koiraisiin ja aineen naaraisiin. Nähdäkseni syy tähän piilee kuitenkin Aristoteleen metafysiikassa, joka vaikuttaa myös hänen biologisen teorian taustalla. Neljän synn opissa aine ymmärretään erilliseksi muista kolmesta syytyypistä; tätä havainnollistaa vertaus puuseppään. Puu itsessään ei voi saada aikaan muuttumistaan tuoliksi, vaan tähän tarvitaan puuseppä, joka muokkaa raaka-aineensa tuolin muodon mukaisesti ja tuoliin liittyviä tarkoituseriä (istumista) silmälläpitäen. (Ks. esim. *Gen.An.* 739b7.) Tietenkin raaka-aine tästä huolimatta vaikuttaa lopputuloksen ominaisuuksiin, ja puuseppä etsiikin mahdollisimman kestävä ja laadukasta puuta, jos hän mieltä tehdä hyvän tuolin. Koska tällainen neljän synn opin mukainen malli vaikuttaa myös Aristoteleen biologian taustalla ja lisääntymisteorian tulee sopia yhteen metafysisten jaottelujen kanssa, hänen omista premisseistään seuraa, että naaras ei voi olla muuta kuin aineellinen syy. Aristoteleen metafysiikka ei hyväksy ajatusta siitä, että kaksi eri muodollista syytä voisi vaikuttaa yhdessä: näin ollen hänen malliinsa ei sopisi, että sekä naaras että koiras omilla tavoillaan toimisivat kahtena tasavertaisena muodollisena synnä. Mutta miksi koiras ei voisi olla aineellinen ja naaras muodollinen syy? Onhan siemennestekin ainetta, vaikka Aristoteles turvautuukin sen selittämisessä jopa eetterin ja Kuunylisen maailman tarjoamiin analogioihin. Mahdollisesti se empiirinen havainto, että naaras synnyttävät, tuki Aristoteleen mielestä ajatusta heistä aineellisena synnä. Kuten Hen-

ry kuitenkin esittää, Aristoteleen argumentit eivät kumpua sukupuolisesti neutraaleista lähtökohdista, ja hänen aikanaan vallinnut ajattelutapa on puoltanut valintaa asettaa juuri koiraat ja miehet teoriassa naisia arvokkaampaan asemaan (ks. Henry: 2007).²¹

Oma kantani Aristoteleen biologian seksismistä käytävään keskusteluun on siis, että edes hänen teorian peruslähtökohdat ja olennaisimmat selityspäätökset (muoto-aine, kylmä-kuuma) eivät ole sukupuolisesti neutraaleja. Seksismi on siten sisäänrakennettu hänen biologiaansa sen peruserätyksistä myöten. Näin ollen pidän epäuskottavana identifioimani toisen kannan edustajien (Morsink, Mayhew) argumentteja, joiden mukaan Aristoteleen teoria perustuu puhtaalle ja intressivapaalle tieteelliselle asenteelle ja hän vain sattumoisin, käytössään olevan empiirisen aineiston ja tieteellisten menetelmien johdosta päätyi esittämään epätosia väitteitä sukupuolten rooleista lisääntymisessä. (Ks. esim. Morsink 1979:99, Mayhew 2004: 38–39.) Olen identifioimani kolmannen kannan edustajien kanssa eri mieltä seksistisen aineksen asemasta Aristoteleen teoriassa: koska jo teorian lähtöoletukset ovat hierarkkisessa asetelmassa toisiinsa nähden ja nämä hierarkiat yhdistyvät sukupuoliin, ei Aristoteleen biologian seksismi ole erillinen osa teoriaa, vaan vaikuttaa siinä kauttaaltaan. Ensimmäistä kantaa tulee kuitenkin tarkentaa, jotta nähtäisiin tarkasti, mitkä ovat Aristoteleen biologian seksismin rajat ja seuraukset.

Marguerite Deslauriers esittää merkittävän huomion: Aristoteleen filosofia ei tue ajatusta biologisesta reduktionismista – toisin sanoen siitä, että ihmisyyhteiskunnan sosiaaliset ja poliittiset rakenteet tai käytännöt pohjautuisivat biologisiin ominaisuuksiimme tai että biologisten ominaisuuksien perusteella voisi selittää sosiaalisen maailman sukupuolittuneita käytäntöjä. Deslauriers argumentoi, että Aristoteleen filosofiaan ei sovi ajatus, jonka mukaan poliittiset erot voisivat perustua biologisille eroille, kuten ei sekään, että bio-

logiset erot perustuisivat poliittisille. Deslauriersin argumentti on tiivistäen seuraava: Aristoteleen teleologinen ajattelujärjestelmä ei voisi hyväksyä oletusta, että alemmat sielulliset toiminnot (kuten lisääntyminen) määräisivät korkeampia sielullisia toimintoja (kuten rationaalisuutta). Päinvastoin Aristoteleen mukaan alemman tason toiminnot ovat alisteisia korkeammille ja olemassa näitä varten, kuten hänen mukaansa ruumis on olemassa sielua varten. Deslauriers kuitenkin huomauttaa, että Aristoteles ei missään esitä sellaista oletusta, että nainen on biologisesti heikompi siksi että hän asettuisi heikompaan yhteiskunnalliseen asemaan. (Deslauriers 2009: 215–231.)²² Ainoana poikkeuksena voisi tosin nähdä edellä mainitun katkelman, jossa Aristoteles väittää, että naaraita on olemassa jotta koiraat voisivat hallita niitä. Kyseinen katkelma kuitenkin käsittelee eläimiä ylipäänsä, ei ihmisiä ja heidän luomaansa yhteiskuntaa.

Toin jo aikaisemmin esille, ettei lisääntyminen voi olla ihmisen (ainakaan ainoa tai korkein) päämäärä, koska se ei kumpua ihmisen lajityypillisestä olemuksesta eli rationaalisuudesta. Kasvisieluun kuuluva lisääntyminen määrittää koko elollista luontoa, kun taas sosiaalisia hyveitä on vain ihmisillä. Aristoteellinen teleologia ei kuitenkaan oleta ihmisten biologisten erojen olevan olemassa sosiaalisia varten, eikä hän myöskään perustele sosiaalista epätasa-arvoa vetoamalla biologiseen teoriaansa. Aristoteleen *Politiikan* surullis-kuuluu muotoilu siitä, että naisten sielun harkitseva osa on *akyron*, vailla arvovaltaa, ei liity mihinkään hänen lisääntymisteoriaansa osaan eikä hänen biologiansa myöskään perustele tällaista eroa miesten ja naisten sielullisten toimintojen välillä (*Pol.* 1260a13). Olen analysoinut *Politiikan* ongelmallista väitettä naisten ja orjien sieluista toisaalla.²³ Tämän artikkelin puitteissa on lähinnä tärkeää tuoda esiin, että Aristoteleen näkemykset yhtäältä sukupuolten lisääntymisbiologisista tehtävistä ja toisaalta miesten ja naisten sosiaalisista rooleista eivät kytkeydy toisiinsa eivätkä perustele

toinen toisiaan. Nähdäkseni tämä pätee paitsi *Politiikkaan* myös Aristoteleen näkemyksiin kasvatuksesta *Nikomakhoksen etiikassa*. Aristoteleen biologisissa teorioissa ei viitata eettisten hyveiden kehitykseen, eikä hänen kasvatustilosophiansa hae perusteluita biologiasta. Aristoteles muotoilee etiikassaan yksityiskohtaisen näkemyksen luonteenhyveiden kasvatuksesta, jonka myötä henkilöstä kehittyi oikein toimiva ja onnellinen henkilö. Tämänkin mallin taustalla vaikuttaisi olevan oletus kasvatettavan henkilön sukupuolesta, sillä hänen käsittelemänsä hyveellisen toiminnan esimerkit kumpuavat lähes yksinomaan hänen aikanaan miehille kuuluneista sosiaalisista rooleista. Hän ei kuitenkaan perustele asiaa vetoamalla minkäänlaisiin biologisiin eroihin. Etiikka ja yhteiskunta ovat onnellisen ihmiselämän kannalta keskeisiä, eivät lisääntymispyrkimykset.

LOPUKSI

Olen tässä artikkelissa selvittänyt, mitä Aristoteles oikeastaan sanoo sukupuolesta biologiassaan ja mikä on tämän näkemyksen teoreettinen tausta hänen metafysiikassaan ja tieteenfilosofiassaan. Artikkelini toinen tehtävä oli pohtia Aristoteleen teoriaa feminismin kannalta ja osallistua hänen biologiansa seksistisistä oletuksista käytävään tutkimuskeskusteluun. Olen esittänyt, että tämän ongelman kannalta olennainen ajatus liittyy Aristoteleen biologian läpikäyvään näkemykseen luonnon hierarkkisuudesta. Argumenttini mukaan Aristoteleen teoria ei käsittele koiraan ja naaraan ominaisuuksia keskenään samanarvoisina, vaan esittää järjestelmällisesti koiraan ominaisuudet korkeampina kuin naaraan. Tämä palautuu lopulta kahteen näkemykseen: metafysisen eriarvoisuuden muodon ja aineen välillä sekä Aristoteleen elementtiteorian ajatukseen lämmön ensisijaisuudesta kylmyyteen nähden. Tämän perusteella Aristoteleen teorian voidaan katsoa kauttaaltaan tukevan

ajatusta, jonka mukaan naaras on luonnon-olentona koiraan alapuolella. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että Aristoteles olisi ymmärtänyt naisen ”sieluttomana” ja vähemmän ihmisen muodon, *eidoksen*, täyttävänä olentona. Tästä ei myöskään seuraa, että lisääntyminen olisi enemmän päämäärä naisille kuin miehille, sillä olen argumentoinut, että kummankin sukupuolen korkeimmat päämäärät liittyvät heidän olemukseensa rationaalisina, *logoksen* omaavina olentoina. Vaikka Aristoteleen *Politiikka* esittääkin argumentteja naisten alemman sosiaalisen asemaan puolesta, nämä näkemykset eivät perustu hänen biologisiin teorioihinsa. Marguerite Deslauriersin tutkimuksiin vedoten olen näyttänyt, ettei Aristoteleen suku-

puolinäkemyksiin sisälly ajatusta biologisesta reduktionismista: sosiaalisia ja poliittisia eroja ei siis selitetä eikä oikeuteta biologisiin eroihin vetoamalla.

Biologisista eroista ei siis Aristoteleen teoriassa seuraa hyvän ihmiselämän tai onnellisuuden kannalta mitään. Toisin kuin jotkut feministiset tulkitsijat ovat esittäneet, Aristoteleen lisääntymisbiologian ei voi sinänsä katsoa oikeuttavan mitään yhteiskunnallisia alistavia käytäntöjä. Tästä huolimatta hän osallistui teorianmuodostukseen, jossa ennakkoluulo sukupuolten eriarvoisuudesta oletetaan luonnolliseksi ja jossa naaraspuolisuutta käsitellään järjestelmällisesti alempiarvoisena ja vähäpätöisempänä ominaisuutena.²⁴

VIITTEET

1. Englanninkielisessä tieteellisessä keskustelussa esimerkiksi Marianne Cline Horowitz on syyttänyt Aristotelesta sekä naisvihamielisyydestä osana hänen biologista teoriaansa että yleisemmin naisvihamielisyyden juurruttamisesta osaksi länsimaista ajattelua (1976). Vastaava käsitys on tuttu myös populaareista keskusteluista. Esimerkiksi Elina Hirvosen kolumni ”Ei aivan ihmisiä” pohtii, mistä on peräisin näkemys naisista alempiarvoisina ja miestä kyvyttömämpinä olentoina ja paikallistaa tällaisen ajattelutavan alkulähteen Aristoteleeseen, ”eurooppalaisen ajattelun esi-isään” (*Kumppani* 4/2013). Hirvonen esittää Aristoteleesta tutun näkemyksen, jonka mukaan tämä kuvasi naista ”sieluttomana olentona”, jota saatettiin kutsua ihmiseksi, mutta ei samassa mielessä kuin vapaata miestä. Tällaisissa esityksissä on yleistä, että vaikka ne sinänsä esittävät oikeutetun kritiikin Aristoteleen teoriaan sisältyvistä sukupuolittuneista oletuksista, argumentti itsessään perustuu epätarkkaan luentaan. Kuten tässä artikkelissa käy ilmi, esimerkiksi ajatus naisten sieluttomuudesta ei lainkaan sopisi Aristoteleen ajattelun sen enempää hänen biologiassaan, metafysiikassaan kuin politiikassaan – erityisesti sen tähden, että sielullisuus on hänen teoriassaan synonyymi olennon elollisuudelle (verrattuna elottomaan luontoon ja artefakteihin).
2. Tällainen luokittelu voidaan löytää esimerkiksi Plato-

nin *Timaios*-dialogista, missä esitetään, että luotuaan elävät olennot demiurgi jaotteli ne neljään luokkaan: lentävät, uivat ja kävelevät eläimet sekä taivaalliset olennot. Nämä neljä luokkaa vastaavat neljää elementtiä: lentävät ilmaa, uivat vettä, kävelevät maata ja taivaalliset tulta. Timaios mainitsee, että demiurgi muotoili jumalalliset taivaankappaleet suurimmaksi osaksi tulesta. (*Timaios* 40a.)

3. Suvullisesti lisääntyvien eläinten luokka kattaa siis suuremman alan kuin vain vivipariset eläimet, koska myös ovipariset ja jotkut larviparisetkin eläimet lisääntyvät suvullisesti.
4. Aristoteles toistaa erottelun välttämättömyyden ja paremmuuden välillä lukuisissa kohdissa teoksessaan ”Eläinten lisääntyminen” (ks. esim. *Gen.An.* 717a15–25, 738a35 jne.).
5. Ks. esim. *Toinen Analytiikka* II.11.94a20. Aristoteleen teleologiasta ks. myös Monte Ransome Johnson (2005).
6. Aristoteles-tutkimuksessa lajin *telos* usein ymmärretään kyseisen lajin erityisen luonteen kautta. Tästä keskustelusta ks. Johnson 2005. Ajatus jälkeläisten tuottamisesta ikuisuuden ja kuolemattomuuden tavoittelun keinona esitetään myös Platonin *Pidot*-dialogissa. Sokrateen / Diotiman puheessa vastakkain asetutvat ikuisuuden tavoittelu filosofian harjoittamisen sekä lasten (eli uusien kuolevaisten) hankkimisen keinoin. Tässä yhteydessä kuolemattomuuden tavoittelua tar-

- kastellaan kuitenkin nimenomaan yksilön, ei lajin näkökulmasta. (Ks. *Pidot* 206b–212 a.)
7. Kontraariset vastakohdat eivät voi olla samanaikaisesti tosia (kuten ”Tämä yksivärinen hevonen on musta” ja ”Tämä yksivärinen hevonen on valkoinen” puhuttaessa samasta hevosesta).
 8. *Eidos*-käsitteen monimerkityksisyys on tunnettu tulkinallinen ongelma, joskin paljon tutkitun Aristoteleen *Metafyysiikan* seitsemännen kirjan yhteydessä ongelma on hieman toinen kuin sukupuolen yhteydessä käsittelemäni.
 9. Aristoteles käyttää luonnontieteellisissä tutkimuksissaan menetelmää, joka perustuu yhdistelmälle yksittäistapauksista tehtyjä empiirisiä havaintoja (*epagōgē*) sekä syllogistista päättelyä (*sylogismos*).
 10. Aristoteles toistaa maito–viikunamehu-analogian lukuisia kertoja ”Eläinten lisääntymisessä”, ks. esim. *Gen. An.* 729a10–17; 737a15; 739b21; 771b20.
 11. Muodon ja aineen käsitteparin sukupuolittuneisuus on ollut keskeinen teema 1900-luvun feministisessä metafysiikassa. Etenkin Luce Irigaray (1998) on tulkinnut Aristoteleen muodon ja aineen käsitteitä feministisestä näkökulmasta, analysoiden erityisesti *Fysiikan* neljättä kirjaa, ja ehdottanut feministisen filosofian tehtäväksi tämän käsitteparin, samoin kuin ylipäänsä tilallisuuden radikaalia uudelleenajattelemista. Näin myös ”ylemmyyden” ja ”alemmuuden” käsitteet tilallisuuden jäsentäjinä samoin kuin esimerkiksi ajatus kohdun tilallisuudesta nousevat filosofisen tarkastelun keskiöön. Irigarayn Aristoteles-tulkinnasta ks. Cynthia A. Freeland 1998.
 12. Naisen / äidin rinnastaminen maahan on epäilemättä vanha arkaainen uskomus, jonka Aristoteles ottaa osaksi omaa teoreettista esitystään. Myyttisistä uskomuksista, jotka yhdistävät äidin maahan, ks. esim. Marilyn Skinner 2005: 22–36. Miehen rinnastaminen Aurinkoon löytyy myös Aristofaneen puheesta Platonin *Pidoista*. Aristofaneen myytin mukaan sukupuolia oli alkuaan kolme, joista kullakin oli kahdet sukuelimet: kahdet miehen tai kahdet naisen sukuelimet tai yhdistelmä miehen ja naisen sukuelimiä. Näitä kolmea sukupuolta kutsuttiin myytin mukaan mieheksi, naiseksi ja androgyyniksi, ja niiden ominaisuudet vastasivat Aurinkoa, Maata ja Kuuta (*Pidot* 190b). Myyttisten tai kansanuskomuksiin perustuvien ajatusten ottaminen osaksi omaa luonnontieteellistä tai filosofista ajattelua ei siinänsä ole Aristoteleelle poikkeuksellista: esimerkiksi *Unista*-teoksessa hän mainitsee erikoiselta kuulostavan ajatuksen, jonka mukaan puhdas peili ”saa eräänlaisen verenpunaisen utupilven”, kun nainen katsoo siihen kuukautistensa aikaan (459b30).
 13. Tästä huolimatta *pneuma* on kuitenkin Aristoteleen mukaan lämmintä, mikä selittänee hänen jokseenkin yllättävää väitettään, että siemenneste ei jäädy (*Gen. An.* 735a35).
 14. Nykyisessä luonnontieteessä sukupuolen määrittymisen lämpötilan mukaan (nk. *temperature-dependet sex determination* eli TSD) tunnetaan useissa matelijalajeissa kuten krokotiileissa, alligaattoreissa ja gekkoissa. Esimerkiksi krokotiilien munista kehittyvät koiraita korkeammassa lämpötilassa, kilpikonilla taas päinvastoin. Ks. Murray 2002.
 15. On mielenkiintoista huomata, että Aristoteleen jälkeen lääkäri Galenos sekä korjaa Aristoteleen näkemyksiä että palaa joihinkin Aristotelesta edeltäneisiin näkemyksiin. Galenos täydentää Aristoteleen lisääntymisteoriaa argumentoimalla, että myös naaraalla on kivekset (tarkoittaen epäilemättä munasarjoja), jotka tuottavat hedelmällistä siemennestettä (Galenos käyttää nk. ”naarassiemenen” käsitettä). Tämän lisäksi Galenos väittää myös, että vasemmanpuoleinen kives ja kohdun vasen puoli vaikuttavat siihen, että jälkeläisestä kehittyy naaras, ja vastaavasti oikea kives ja kohdun oikea puoli siihen, että jälkeläisestä kehittyy koiras. (Galenos, *De Semine*, ks. esim. I.5.24; I.6.7.5–6; II: 5.33–37.)
 16. Liddle & Scottin muinaiskreikan sanakirjan mukaan käsite *teras* voi tarkoittaa mm. seuraavia asioita: ihme, luonnonoikku, hirviö. Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa *teras* usein käännetään käsitteellä *monster*, mikä sopii yhteen sen kanssa, että Aristoteles käyttää samaa käsitettä myös käsitellessään sellaisia luonnon epämuodostumia kuin kaksipäiset eläimet tai sekasikiöt, joilla on toiseen lajiin kuuluvan eläimen pää. Toisessa kohdassa Aristoteles kirjoittaa naaraan olevan ”kuin epämuodostunut koiras” (*thēlu hōsper arren esti pepērōmenon*) (*Gen. An.* 737a25–30). Käsite *pepērōmenon* on johdettu käsitteestä *pēroō*, joka merkitsee halvaannuttamista tai silpomista. Tästä huolimatta käsitteen *teras* ei nähdäkseni tulisi johtaa ajatuksia kohti Hollywoodin kauhuelokuvien hirviökuvastoa – toisin kuin tuntuu ehdottavan Kathleen Long soveltaessaan

- Aristoteleen käsityksiä 1990-luvun suosittu TV-sarjan *Salaiset kansiot (The X-Files)* analyysiin (Long 2012).
17. Myös Devin Henryn mukaan Aristoteleen teoriassa ”hirviö” tulee ymmärtää jonakin, joka ei muistuta synnyttäjänsä tai poikkeaa siitä. Tämän vuoksi Aristoteles esimerkiksi kutsuu koiranpentuja hirviöiksi: ne kun syntyvät sokeina ja tässä suhteessa eivät muistuta vanhempiaan. (Henry 2007: 13.) Olen samaa mieltä Henryn kanssa, joka kirjoittaa, että Aristoteleen biologiaan sisältyvän teleologian näkökulmasta ei ole mitään erityistä (teleologista) syytä sille, miksi juuri tietty yksilö olisi koiras tai naaras. Henryn mukaan teleologian kannalta olennaista on ainoastaan se, että jokaisella (suullisesti lisääntyvään lajiin kuuluvalla) yksilöliolla on sukupuoli; sen sijaan on merkitykseltä, kumpi tuo sukupuoli on. (Henry 2007: 11–12.)
 18. Myös Connell erittelee Aristoteleen seksismistä käytyä keskustelua ja sen eri leirejä (ks. 2016: 17–52). Oma erotteluni kolmen tulkintalinjan välillä poikkeaa joiltakin osin Connellin ehdottamasta.
 19. Voi myös kysyä, missä määrin keskustelu moderneista tieteiden arvovapauden ja ennakkoluulottomuuden ihanteista on ylipäänsä hedelmällinen Aristoteleen kohdalla. Aristoteleshan aloittaa usein filosofisen tutkimuksensa ”yleisistä uskomuksista” (*endoksa*; ks. *Topiikka* 100b21–23) ja esiintyy usein myös tietynlaisena yleisten käsitysten puolustajana. Feministisen tutkimuksen kannalta olisikin hedelmällistä tarkastella tarkemmin sukupuolittuneiden käsitysten ja ennakkoluulojen asemaa Aristoteleen tieteenfilosofiassa ja menetelmässä – tämä tehtävä jää kuitenkin käsillä olevan artikkelin ulkopuolelle.
 20. On huomionarvoista, että ajatus erillisistä elämänpiireistä ei ole läsnä *Nikomakhoksen etiikan* kirjoissa VIII–IX.
 21. Ks. myös Deslauriers 1998: 140 ja Sihvola 2006: 58.
 22. Vastaavasti Sophia M. Connell argumentoi, että feminististen tulkitsijoiden lukustrategia on usein perustunut pyrkimykseen löytää Aristoteleen biologiasta naisen yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä kannanottoja tai esimerkiksi väitteitä naisten vähäisemmästä älykkyydestä. Aristoteleen omien argumenttien tarkka luenta ei anna kuitenkaan tukea tämänkaltaisille väitteille, ja siksi feministiset luennat asettuvat alttiiksi filosofian historian tutkijoiden kritiikille. Connellin oma kanta on, että Aristoteleen biologia on seksististä, mutta kuten Deslauriers, hän ei hyväksy luentaa, jonka mukaan biologia perustelisi politiikkaa (2016: 42–52).
 23. Ks. Grahn-Wilder (tuleva 2017). Argumentoin tässä yhteydessä myös, että *Nikomakhoksen etiikan* esittämä kasvatusihanne on tosiasiallisesti suunnattu pojille ja että tämän kasvatuksen tavoitteena on valmistaa kasvatettava toimimaan mahdollisimman hyvin sellaisissa sosiaalisissa rooleissa ja tehtävissä, jotka Aristoteleen ajan yhteiskunnassa olivat varattu yksinomaan miehille.
 24. Artikkelin perustuu esitelmääni sukupuolesta Aristoteleen ja Galenoksen lisääntymisbiologioissa *Gender, Nature and Culture – The 4th Christina Conference on Gender Studies* -konferenssissa Helsingin yliopistolla (20.05.2010) sekä vierailuluentooni Arizonan yliopiston filosofian laitoksen kollokviiossa (08.10.2010). Kiitän lämpimästi näiden tilaisuuksien keskustelijoita samoin kuin tästä artikkelista vertaisarvion antaneita asiantuntijoita ja muita tästä artikkelista kanssani keskustelleita kollegoita erinomaisista kommentteista ja kysymyksistä.

ALKUPERÄISLÄHTEET

Aristoteles

<i>Gen.An.</i>	<i>De Generatione Animalium</i>
<i>Hist.An.</i>	<i>Historia Animalium</i>
<i>Part.An.</i>	<i>De Partibus Animalium</i>

The Complete Works of Aristotle, the Revised Oxford Translation, Jonathan Barnes (revised), Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1984

EN *Nikomakhoksen etiikka*, suomentanut Simo Knuutila, Gaudeamus, 2005.

Pol. *Politiikka*, suomentanut A.M. Anttila,

Helsinki, Gaudeamus, 1991.

Kategoriat. Tulkinnasta. Ensimmäinen analytiikka. Toinen analytiikka. Lauri Carlson, Simo Knuutila ja Juha Sihvola (suom.). Helsinki, Gaudeamus, 1994.

Metafyysiikka. Tuija Jatakari, Kati Näätäsaari, Petri Pohjanlehto (suom.), Helsinki, Gaudeamus 1990.

Sielusta. Pieniä tutkimelmia. Eläinten liikkeestä. Marke Ahonen, Tuija Jatakari, Simo Knuutila, Kati Näätäsaari ja Juha Sihvola (suom.), Helsinki, Gaudeamus, 2006.

Galenos, *On Semen (De Semine)*, Philipp de Lacy (toim. ja käännt.), Akademie Verlag, Berlin, 1992.

Platon, *Pidot*. Teoksessa *Teokset III*. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila ym. Otava, Helsinki, 1999.

Platon, *Timaios*, teoksessa *Teokset V*. Suomentanut Marianna Tyni, Otava, Helsinki, 1999.

KIRJALLISUUS

- Connell, Sophia M. (2016): *Aristotle on Female Animals*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Deslauriers, Marguerite (2009): "Sexual Difference in Aristotle's *Politics* and his Biology", *Classical World*, 102.3.
- (2003): "The Virtues of Women and Slaves", *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Volume XXV, Winter, s. 213–231.
- (1998): "Sex Difference and Essence in Aristotle's *Metaphysics* and Biology," teoksessa *Re-reading the Canon: A Series Devoted to Feminist Interpretations of Major Philosophers: Aristotle*, Cynthia Freeland (toim.), Pennsylvania State University Press, s. 138–67.
- Freeland, Cynthia A. (1998). "On Irigaray on Aristotle", teoksessa *Feminist Interpretations of Aristotle*, Cynthia A. Freeland (toim.), Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, s. 59–92.
- Grahn-Wilder, Malin (2017, tuleva). *Gender and Sexuality in Stoic Philosophy*. Palgrave Macmillan, New York.
- Henry, Devin (2007): "How Sexist is Aristotle's Developmental Biology?", teoksessa *Phronesis* 52, 2007, s.1–19 .
- (2009): "Aristotle's Generation of Animals", *A Companion to Aristotle*, Blackwell-Wiley.
- Horowitz, Maryanne Cline (1976): "Aristotle and Woman", *Journal of the History of Biology*, 1976.
- Irigaray, Luce (1998 / 1993): "Place, Interval: A Reading of Aristotles, Physics IV", teoksessa *Feminist Interpretations of Aristotle*, Cynthia A. Freeland (toim.), Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, s. 41–58.
- Johnson, Monte Ransome (2005): *Aristotle On Teleology*, Oxford University Press, Oxford.
- Leunissen, Mariska (2010): *Explanation and Teleology in Aristotle's Science of Nature*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Long, Kathleen (2012): "'Nature Abhors Normality': Theories of the Monstrous from Aristotle to the X-Files (1993–2002)", teoksessa *Speaking of Monsters*, C.J.S. Picart et al. (toim.), Palgrave Macmillan, New York.
- Mayhew, Robert (2004): *The Female in Aristotle's Biology – Reason or Rationalization*, The University of Chicago Press, Chicago, .
- Morsink, Johannes (1979): "Was Aristotle's Biology Sexist?", *Journal of the History of Biology*, 12: 83–112.
- Murray, J.D. (2002) "Temperature-Dependent Sex Determination (TSD): Crocodilian Survivor", *Mathematical Biology I: An Introduction*, Springer.
- Sihvola, Juha (2006): "Aristotle", teoksessa *Sex from Plato to Paglia – A Philosophical Encyclopedia*, vol 1., toim. Alan Soble, Greenwood Press, Westport & Lontoo, s. 56–61.
- (2002): "Aristotle on Sex and Love", teoksessa *The Sleep of Reason – Erotic Experience and Sexual Ethics in Ancient Greek and Rome*, Martha Nussbaum ja Juha Sihvola (toim.), The University of Chicago Press, Chicago & Lontoo, s. 200–221.
- Skinner, Marilyn B. (2005): *Sexuality in Greek and Roman Culture*, Blackwell, Malden, Oxford & Victoria.